

ЛІТАРАТУРА

1. Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – 4-е изд., доп. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
2. Лепешаў, І.Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І.Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн, 2004. – 448 с.
3. Collins Cobuild, Dictionary of Idioms. The University of Birmingham. – Harper Collins Publishers, 1995. – 493 p.
4. Cowie, A.P. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English / A.P. Cowie, R. Mackin. – Ed. by A.P. Cowie and R. Mackin. 7th impression. – Oxford University Press, 1983. – 396 p.
5. Лепешаў, І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы. У 2 т. Т. 2. М-Я / І.Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2008. – 968 с.
6. Лепешаў, І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы. У 2 т. Т. 1. А-Л / І.Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2008. – 672 с.

УДК 821.111(73).09

**ПРАБЛЕМА ПЕРАДАЧЫ БЕЛАРУСКАЙ БЕЗЭКВІВАЛЕНТНАЙ ЛЕКСІКІ
СРОДКАМІ АНГЛІЙСКОЙ МОВЫ
(НА МАТЭРЫЯЛЕ КНІГІ У. АРЛОВА «АД ПОЛАЦКА ПАЧАЎСЯ СВЕТ»,
ПЕРАКЛАДЗЕНАЙ НА АНГЛІЙСКУЮ МОВУ Б. ЖУКАВЫМ І ДЖ. ДЫНГЛІ
(РАЗДЗЕЛ «НА ПАРОЗЕ ХХ СТАГОДДЗЯ»))**

Н.Ю. ФЁДАРАВА

(Прадстаўлена: м. філ. н. В.А. ГЕМБІЦКАЙ-БОРТНІК)

Прысвечаны праблеме перадачы беларускай безэквівалентнай лексікі сродкамі англійскай мовы на матэрыяле кнігі У. Арлова «Ад Полацка пачаўся свет», перакладзенай на англійскую мову Б. Жукавым і Дж. Дынглі (раздзел «На парозе ХХ стагоддзя»). Аўтар разглядае асноўныя спосабы перадачы ўласных назваў, рэалій, выкарыстаныя перакладчыкамі.

«Ад Полацка пачаўся свет» [1] – кніга Уладзіміра Арлова, прысвечаная таямніцам полацкай гісторыі. Інфармацыя ў кнізе падаецца адначасова на дзвюх мовах: беларускай і англійскай, таму кніга адрасаваная не толькі беларусам, але і замежным чытачам, якія валодаюць англійскай мовай. Пераклад з беларускай мовы зроблены Барысам Жукавым і Джымам Дынглі. Несумненна, падчас перакладання кнігі Б. Жукаў і Дж. Дынглі сутыкнуліся з мноствам безэквівалентных лексічных адзінак, і перакладчыкам-пачаткаўцам карысна будзе прааналізаваць спосабы іх перакладу, улічваючы наяўнасць праблем перакладання безэквівалентнай лексікі з беларускай на англійскую мову і з англійскай на беларускую. Асобныя з гэтых праблем адкрэслены, напрыклад, у артыкулах П. Давідоўскага «Перадача ўласных назваў лацінскімі літарамі на Беларусі і ў Польшчы: тэорыя і практыка» [2] (праблема перакладання ўласных назваў), у кнізе прафесара І. А. Чароты «Тэорыя і практыка мастацкага перакладу» [3, с. 42–43] (праблема перакладання імен біблейскага паходжання на беларускую мову) і іншыя. Але варта адзначыць, што праблема перадачы безэквівалентнай лексікі ў моўнай пары англійская-беларуская застаецца невывучанай.

Л. С. Бархударэў дае наступнае вызначэнне безэквівалентнай лексікі: «Пад безэквівалентнай лексікай разумеюць лексічныя адзінкі (словы і ўстойлівыя словазлучэнні) адной з моў, якія не маюць ні поўных, ні частковых эквівалентаў сярод лексічных адзінак іншай мовы» [4, с. 94]. З’ява безэквівалентнай лексікі існуе толькі ў пэўнай пары моў, бо лексема, якая лічыцца безэквівалентнай у адносінах да адной мовы, можа мець адпаведнік у іншай мове. Больш за тое, слоўнікавы запас любой мовы – гэта адкрытая сістэма, таму ёсць верагоднасць, што лексічная адзінка, на дадзены момант бэзэквівалентная, пазней прыдбае рэгулярны, замацаваны ў слоўніках, адпаведнік.

Да безэквівалентнай лексікі Л. С. Бархударэў адносіць наступныя групы слоў [4, с. 94 – 95]:

1. Уласныя іменны, геаграфічныя назвы, назвы ўстаноў, арганізацый, газет, якія не маюць пастаянных адпаведнікаў у лексіконе іншай мовы. Напрыклад: *Карусь Каганец, Прыдзвінне, Дзісна*.

2. Рэаліі – словы, якія абазначаюць прадметы, паняцці і сітуацыі, што не існуюць у практычным вопыце людзей, якія будуць размаўляць на іншай мове. Сюды адносяць словы, якія абазначаюць рознага кшталту прадметы матэрыяльнай і духоўнай культуры, уласцівыя толькі гэтаму народу. Напрыклад: *канфедэратка, бярозавік*.

3. Лексічныя адзінкі, якія можна назваць выпадковымі лакунамі. Гэта адзінкі слоўніка аднаго з моў, у якіх па нейкіх прычынах няма адпаведнікаў у лексічным складзе (у выглядзе слоў ці ўстойлівых словазлучэнняў) іншай мовы. Д. І. Ермаловіч у артыкуле «Наш пераход, вперед лети! В лакуне остановка» [5] прымае вызначэнне «лакуны» Л. С. Бархударова і прыводзіць у прыклад слова *сутки* (якое Л. С. Бархудароў прапануе перакладаць на англійскую мову з дапамогай апісальнага перакладу як *twenty-four hours* альбо як *day and night*). Іншымі прыкладамі, якія прыводзіць Д. І. Ермаловіч у сваім артыкуле, з'яўляюцца такія словы рускай мовы, як *кипяток, именинник, погорлец, пожарище*, а таксама англійскія словы *glimpse, floorer, exposure* [5, с. 3].

Безэквівалентная лексіка перадаецца з дапамогай транслітэрацыі, транскрыпцыі, калькавання, апісання, тлумачэння, прыблізнага перакладу. Перадача безэквівалентнай лексікі з беларускай мовы на англійскую мову ажыццяўляецца праз лацінскі алфавіт.

У кнізе У. Арлова «Ад Полацка пачаўся свет» іменны і прозвішчы беларускіх дзеячаў перадаюцца ў адпаведнасці з такой сістэмай транслітэрацыі, якой карыстаюцца спецыялісты славянскіх моў, літаратур, у галіне лінгвістыкі. Гэта сістэма спрабуе перадаць адным сімвалам літары кірылічнага алфавіта (за выключэннем ш) [6, с. 29]: *Ян Баршчэўскі – Jan Barščejski, Янка Журба – Janka Žurba, Міхась Лынькоў – Michaś Lyńkoŭ, Юрый Тарыч – Jury Taruč, Янка Купала – Janka Kupala* і іншыя. *Еўфрасіння* перадаецца ў англійскім варыянце тэкста як *St Eŭfrasinnia*. Кожны беларус з яго фонавымі ведамі зразумее, што гаворка ідзе пра полацкую князёўну, якая стала нябеснай заступніцай Беларусі, а вось для замежнага чытача цяжка здагадацца, таму перакладчыкі дадаюць «St» – скарачэнне ад *saint*, што перакладаецца як *святы*. Прозвішча знакамітага дзеяча Рэчы Паспалітай *Касцюшка* перадаецца ў англійскім тэксце як *Tedevuś Kaściouska*.

Іншыя іменны і прозвішчы ці перакладаюцца (транслітэруюцца) з мовы той краіны, адкуль яны пайшлі (калі іх родная краіна карыстаецца кірылічным алфавітам), ці перакладчыкі знаходзілі арыгінальныя імёны (калі іх краіна карыстаецца лацінскім алфавітам): *Аляксандр Грын – Alexander Grin, Іван Захароў – Ivan Zakharov* (транслітэрацыя з рускай мовы); *Мікеланджэла – Michelangelo* (арыгінальная форма на італьянскай), *Мэры Энцін – Mary Antin* (арыгінальная форма з англійскай мовы) і іншыя.

Перадача геаграфічных назваў у кнізе У. Арлова адпавядае «Тэхнічнай інструкцыяй па перадачы найменняў геаграфічных аб'ектаў з беларускай і рускай моў на іншыя мовы ад 1 верасня 2011 года» [7], якая была зацверджана загадам дзяржаўнага камітэта па маёмасці Рэспублікі Беларусь ад 29 ліпеня 2011 года. У адпаведнасці з гэтым перадаюцца геаграфічныя назвы: *Лужкі – Lužki, Янова – Janova, Бікульнічы – Bikułničy, Дзвіна – the Dźvina*. Назвы вуліц перакладаюцца з таксама дапамогай транслітэрацыі: *Праспект Францыска Скарыны – Francysk Skaryna Avenue, Верхнепакроўская вуліца – Vierchnie-Pakroŭskaja Street, Віцебская вуліца – Viciebskaja Street, Вуліца Спасаўская – Spasauiskaja Street*. Назвы музеяў, сабораў, гімназій перадаюцца з дапамогай уласна перакладу і транслітэрацыі (змешаным спосабам): *Сафійскі сабор / Сафія – The Cathedral of St Sophia, Мікалаеўскі сабор / сабор Святога Стэфана – The Cathedral of St Stephen, Віцебская вучоная архіўная камісія – The Viciebsk Archival Commission, Дзвінская (Даўгаўпілская) беларуская гімназія – The Dźvinsk (Daugavpils) Belarusian Grammar School, «Прагулка па Ніжне-Пакроўскай» – A Stroll along Nižnie-Pakroŭskaja Street, Музей традыцыйнага ткацтва Беларускага Паазер'я – The Museum of Traditional Textiles of the Belarusian Lake District і іншыя.*

Таксама ў тэксце раздзела «На парозе ХХ стагоддзя» сутракаюцца наступныя назвы геаграфічных аб'ектаў: *Аўстра-Венгрыя, Нямеччына, Францыя Егіпет, Дунай, Італія, Пецярбург*, якія маюць рэгулярныя гістарычна замацаваныя адпаведнікі ў англійскай мове: *Austria-Hungary, Germany, France, Egypt, the Danube, Italy, St Petersburg* і іншыя. Да безэквівалентнай лексікі яны не адносяцца.

Пры перадачы назвы беларускага горада *Полацк* перакладчыкі вырашылі адлюстравачь асаблівасці вымаўлення назвы горада самімі палачанамі, таму яно перакладзена з дапамогай транскрыпцыі як *Polacak*.

Перакладанне рэалій з'яўляецца адной з самых цяжкіх задач для перакладчыка. Так, *навет* – гэта адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка ў Расійскай Імперыі, якая ўваходзіла ў губерню [8, с. 403]. Б. Жукаў і Дж. Дынглі знайшлі слову *навет* адпаведнік: англійскае слова з прыблізным значэннем *county* (графства). Падобная сітуацыя склалася і са словам *ваяводства*, якое перададзена на англійскую пры дапамозе прыблізнага перакладу як *palatinate*.

Канфедаратка – «польскі нацыянальны мужчынскі галаўны ўбор у выглядзе чатырохкантовай шапкі» [8, с. 274]. *Канфедаратка* з'яўляецца безэквівалентнай лексічнай адзінкай у дачыненні да англійскай мовы. Перакладчыкі перадаюць гэтакія слова з дапамогай транслітэрацыі: *kanfederatka*.

Шляхціч (асобны прадстаўнік шляхты, дробнапамесны дваранін [8, с. 759]) перакладаецца ў тэксце як *nobleman*, што ў англійскай мове абазначае назву асобы, якая належыць да арыстакратыі [9]. Такім чынам, слова *шляхціч* перадаецца на англійскую моваю з прыблізным значэннем.

Нататка – «кароткі запіс або інфармацыя ў друку пра што-небудзь» [8, с. 378]. Б. Жукаў і Дж. Дынглі перакладаюць гэтае слова як *diary* (кніга, дзе асоба занатоўвае кожны дзень падзеі свайго жыцця [9], што аддалена суадносіцца з беларускім словам *нататкі*).

Слова *сядзіба* перакладаецца як *estate* або *village home*. Так, *сядзіба* – «гэта жылыя і гаспадарчыя пабудовы разам з садам і агародам, што складаюць адну гаспадарку» [8, с. 647]. *Estate* – мае некалькі значэнняў, адно з іх – гэта тэрыторыя зямель і будынкаў, якія прызначаны для жыцця, індустрыяльнай ці камерцыйнай працы [9]. *Village home* – гэта вясковая хата. Можна сказаць, што *estate* з’яўляецца больш удалым перакладам.

Пярэварацень-ваўкалак – міфічная істота, «паводле паданняў – чалавек, здольны ператварацца ў ваўка пры дапамозе чараў» [8, с. 529]. Б. Жукаў і Дж. Дынглі пераклалі слова *пярэварацень-ваўкалак* англійскім эквівалентам *werewolf*, якое апісвае таксама чалавека, які перыядычна ператвараецца ў ваўка [9].

Вярста – гэта мера даўжыні, якая роўна 1, 06 км [8, с. 138]. Перакладчыкі ўжываюць слова *mile*, якое роўна 1, 66 км [9], але міля больш за ярсту, таму, магчыма, лепш было б перакласці камбінавана: транслітэрацыяй і дадаць тлумачэнне ў дужках ці ў зноскі.

Мураванка – гэта будынак з каменю або цэглы [8, с. 351]. Б. Жукаў і Дж. Дынглі пераклалі слова з дапамогай апісальнага перакладу як *brick house* (дом з цэглы), што добра адлюстроўвае сэнс беларускага слова *мураванка*.

Некаторыя назвы заводаў, ужытыя ў тэксце У. Арловым, з’яўляюцца таксама безэквівалентнай лексікай:

– *Гарбарня* – «майстэрня па вырабу шкур; гарбарны завод» [8, с. 144] – перадаецца апісальна як *leather mill* (фабрыка па вырабу скураных вырабаў).

– *Піваварня* – «тое, што і пиваварны завод» [8, с. 476] – перадаецца з дапамогай уласна перакладу і апісальнага элемента як *breweries that made beer* (месцы, дзе вырабляецца піва з камерцыйнымі мэтамі [9]).

– *Вапнярня* – месца, дзе выраблялі вапну. Перакладчыкі перадаюць беларускае слова *вапнярня* з дапамогай апісальнага перакладу як *stone quarries* (месца, звычайна шахта, дзе здабываюць камяні або іншыя матэрыялы [9]).

Назвы беларускіх страў таксама адносяцца да безэквівалентнай лексікі. Яны альбо перакладаюцца, альбо перадаюцца з дапамогай транслітэрацыі. У. Арлоў у тэксце узгадвае *малочны суп з ляшчом (без костак)* (*milk soup with filleted bream*), слова *квас*, але яно ўжо не з’яўляецца безэквівалентнай лексікай, бо мае рэгулярны адпаведнік. У тлумачальным слоўніку беларускай мовы *квас* – гэта кіславаты напітак, прыгатаваны на вадзе з хлеба з соладам, а таксама з фруктаў, ягад [8, с. 288]. У Оксфардскім слоўніку *kvass* тлумачыцца як рускі дражджавы напітак, зроблены з жыта або з хлеба з соладам [9]. З дапамогай апісальнага перакладу перадаецца *бярозавік – birch juice*. Назвы такіх напояў як «*калінавік*», «*журавінік*», «*рабінавік*» перадаюцца як назвы кустоў ягад: *guelder rose berries, cranberries, rowan berries*. Але зручней было б перадаць назвы гэтых напіткаў апісальна (напрыклад, *cranberry juice, drink from guelder rose berries*).

Словы *антонаўка* і *збіцень* не маюць эквівалентаў у англійскай мове. Таму яны перадаюцца з дапамогай транслітэрацыі: *antonayka apples* і *zbiecię*. Перакладчыкі ўжылі дадатковае слова *apples*, каб было зразумела, што антонаўка – гэта сорт яблыкаў. Да беларускага слова *збіцень* тлумачэнне даецца адразу ў тэксце ў дужках. Гэтае тлумачэнне перакладчыкі таксама перадалі да англійскага слова *zbiecię*: «*a special sort of drink with honey and spices <...>*» [1, с. 127].

Такім чынам, Б. Жукаву і Дж. Дынглі ў перакладзе на англійскую мову раздзела «На парозе ХХ стагоддзя» кнігі У. Арлова «Ад Полацка пачаўся свет» ўдалося перадаць амаль што ўсе адметнасці беларускай духоўнай і матэрыяльнай культуры. Б. Жукаў і Дж. Дынглі ў сваім перакладзе беларускай безэквівалентнай лексікі на англійскую мову выкарыстоўваюць розныя спосабы перакладу. Іменны і прозвішча беларускіх дзеячаў перадаюцца ў адпаведнасці з такой сістэмай транслітэрацыі, якая спрабуе перадаць адным сімвалам літары кірылічнага алфавіта (напрыклад, *Ян Баршчэўскі – Jan Barščeyŭski, Міхась Лынькоў – Michaś Luyŭkoy*). Некаторыя імёны транслітэруюцца з мовы той краіны, адкуль яны пайшлі (калі іх родная краіна карыстаецца кірылічным алфавітам), ці перакладчыкі знаходзілі арыгінальныя імёны (калі іх краіна карыстаецца лацінскім алфавітам), напрыклад, *Іван Захараў – Ivan Zakharov* (транслітэрацыя з рускай мовы), *Мікеланджэла – Michelangelo* (арыгінальная форма на італьянскай). Геаграфічныя назвы перадаюцца з дапамогай транслітэрацыі ў адпаведнасці з «Тэхнічнай інструкцыяй па перадачы найменняў геаграфічных аб’ектаў з беларускай і рускай моў на іншыя мовы ад 1 верасня 2011 года» (напрыклад, *Лужкі – Lužki, Янова – Janova*). Назвы вуліц таксама перадаюцца з дапамогай транслітэрацыі (напрыклад, *Віцебская вуліца – Viciebskaja Street*). Назвы музеяў, сабораў, гімназій перадаюцца з дапамогай уласна перакладу і транслітэрацыі (змешаным спосабам) (*Дзвінкая (Даўгаўпілская) беларуская гімназія – The Dzvinsk (Daugavpils) Belarusian Grammar School, «Прагулка па Ніжне-Пакроўскай» – A Stroll along Nižnie-Pakroŭskaja Street*). Пры перадачы назвы беларускага горада

Полацк перакладчыкі адлюстравалі асабліваці вымаўлення назвы горада самімі палачанамі, таму перакладзена з дапамогай транскрыпцыі як *Polacak*. Б. Жукаў і Дж. Дынглі перадаюць рэаліі з дапамогай прыблізнага перакладу (*шыляціч – nobleman, навет – county, ваяводства – palatinate*), апісальнага перакладу (*гарбарня – leather mill, вапнярня – a stone quarries*), транслітэрацыі (*канфедаратка – kanfied-eratka*). Але варта было б у некаторых выпадках скарыстацца камбінаваным спосабам перадачы безэквівалентнай лексікі, напрыклад, транслітэраваць лексічную адзінку і дадаць тлумачэнне ў дужках ці ў зносцы (як напрыклад, лексічную адзінку *вярста* нельга перакладаць англійскай лексічнай адзінкай *mile*, бо яны вельмі розныя, бо міля ў паўтары разы больш).

ЛІТАРАТУРА

1. Арлоў, У.А. Ад Полацка пачаўся свет. My Polacak, the Cradle of the World / У.А. Арлоў / на беларус. і англ. мовах ; пер. з бел. мовы Б. Жукаў, Дж. Дынглі. – Мінск : Рыфтур, 2014. – 160 с.
2. Давідоўскі, П. Перадача ўласных назваў лацінскімі літарамі на Беларусі і ў Польшчы: тэорыя і практыка / П. Давідоўскі // Супольнасць традыцыі – садружнасць у будучыні: беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі : зб. навук. артык. / прадм. І.Э. Багдановіч ; пад рэд. І.Э. Багдановіч, С.М. Запрудскага. – Мінск : Кнігазбор, 2012. – С. 17 – 21.
3. Чарота, І.А. Тэорыя і практыка мастацкага перакладу : вучэб. дапаможнік / І.А.Чарота. – Мінск : Белдзяржуніверсітэт, 2010. – С. 42 – 43.
4. Бархударов, Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л.С. Бархударов. – М. : Междунар. отношения, 1975. – 240 с.
5. Ермолович, Д.И. Наш перевод, вперед лети! В лакуне остановка / Д. И. Ермолович. – [Формат документа pdf]. – 19 с.
6. Andrews, E. Russian Translation. Theory and practice / E. Andrews, E.A. Maksimova. – The Taylor & Francis e-Library, 2009. – 187 p.
7. Техническая инструкция по передаче наименований географических объектов с белорусского и русского языков на другие языки от 1 сентября 2011 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://belarus.news-city.info/docs/2011by/crxfnm-tegkfnvj08337.htm>. – Дата доступа: 25. 04. 2015.
8. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай. – Мінск : БелЭн, 1996. – 784 с.
9. Oxford English Dictionary Second Edition (v. 4.0). – [Electronic resource]. – Oxford University Press, 2009. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).

УДК 81:316.642.3

ПОСЛОВИЦЫ СО СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИМИ КОМПОНЕНТАМИ
«ВЕСНА» И «ОСЕНЬ» В АНГЛИЙСКОМ, БЕЛОРУССКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

М.М. ЯКУБОВА

(Прадстаўлена: м. філ. н. В.А. ГЕМБІЦКАЙ-БОРТНІК)

Проводится сравнительный анализ концептов «весна» и «осень» на материале пословиц английского, белорусского и русского языков.

Пословицы являются результатом устного народного творчества. Это источник информации о народе, его культуре, ценностях и мировоззрении. Пословицы выражают области человеческого бытия и сознания, связанные с осознанием человеком собственной сущности, закономерностей человеческого бытия, с восприятием законов социума и осмыслением его традиций. Многие пословицы определяют основные ценности национальной культуры, сочетая их в рамках лаконичного текста, и поясняют сущность одного явления за счет сопоставления с другим. Ценностный подход к изучению пословиц может выявить сложные процессы осмысления, определения и переоценки категорий, образующих «ценностную» картину мира для носителей языка. Умозаключение, которое лежит в основе смысловой структуры пословицы, выполняет социокультурную функцию. Оно сохраняет и передает от поколения к поколению испытанную житейскую мудрость и является весьма убедительным, так как основывается на знакомых и обыденных образах, отражающих объекты ближайшего окружения [1, с.312 - 317].

Концепты, заключенные в пословицах, широко известны, быстро распространяются и навязываются в готовом виде. Часто в пословицах отражается национальный концепт, который принадлежит только одному народу и отражает его взгляды на жизнь [2, с.60].

«Весна» имеет одинаковое значение во всех языках. На английском языке вербализируется одной единицей «spring», на русском также одной – «весна», на белорусском – «вясна». В пословицах отража-